

Schweiningen, Suagnign ni Savognin ?

Autor(en): **Thöni, G. Peder**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **108 (1995)**

PDF erstellt am: **06.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-236077>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern. Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Schweiningen, Suagnign ni Savognin?

G. Peder Thöni

Cun excepziun digl amprennumno so franc mintg'unfant, da tge e da tgi tgi sa tratta: dalla nosa metropola surmirana 'Suagnign', scu tots igls indigens deian, tgi è pero nia battagea «pi modern» ed internaziunal an 'Savognin'! Chegl seia pero – uscheia tenor dr. Andrea Schorta, igl grond perscrutader digls noms locals rumantschs¹ – navot oter tgi «ena simpla italianisaziun cun colorit litterar»². Lessan pero igls abitants indigens dalla capitala sursettra propa mussar veira luschezza per la tradiziun ed istorgia, schi vessigl pitost da sa numnar «da Suagnign», scu igl li sa numnava sainza dubi avant 850 onns! Mussamaints persiva? I dat avonda tals. Lasche'ns damais eir siva ad ena bela rotscha tals!

La derivanza digl nom

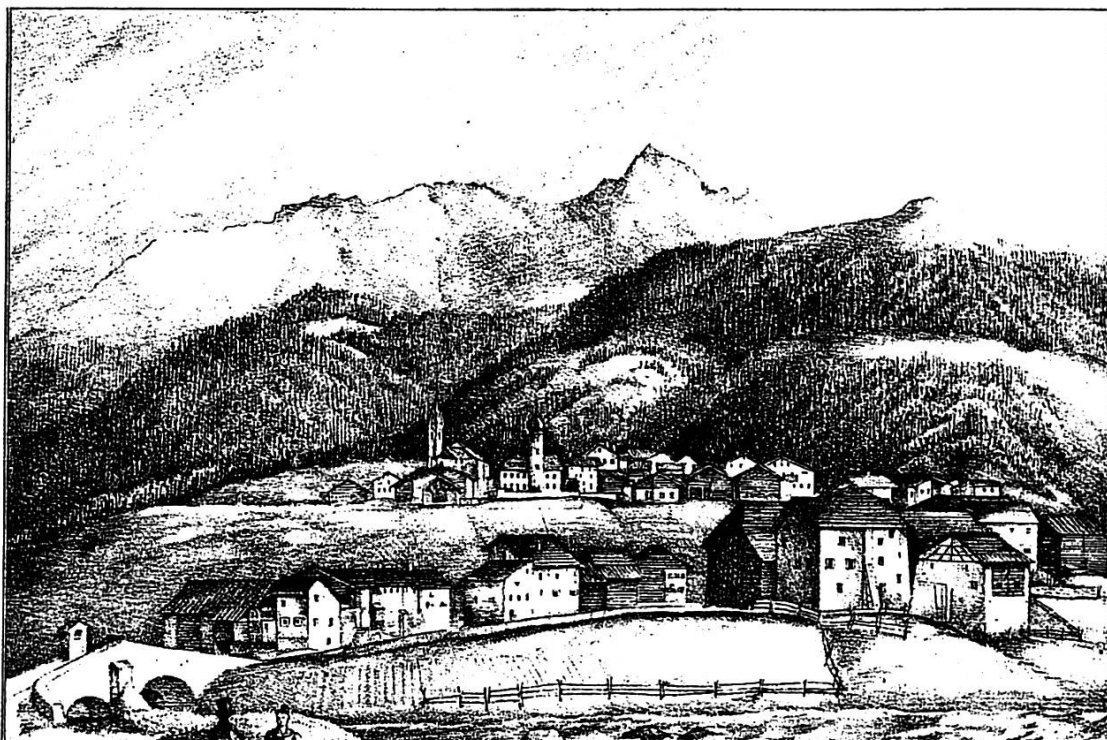
Tgi la furma primara digl nom savess esser SUAgnign, chegl pudess tuttaveia gio sa resultar or digls pareris da scientists tgi mettan igl nom an direct connex cun SUANINU, e chel puspe cun SUANETES, igl nom da lezza stirpa (=«Stamm») retica digls SUANETES³. Perchegl i dastga sainz'oter er neir supponia, tgi noss Suagnign seia en nom perfign pre-roman.

Pussebel seia er – uscheia chels specialists – igl ranviamaint ad en nom da persunga ISUANUS (Hisuanus), tgi cumpara ainten en documaint digl onn 804⁴ tenor notizas da R. v. Planta/A. Schorta.

J. U. Hubschmied⁵ magna anavos igl nom 'Suagnign' sen SEQUANINUS, tgi seia sez dedutgia da SEQUANUS, ena denominaziun per colonists gallics no dalla provinza Maxima Sequanorum, tar la quala bod l'antiera Svizra ò tutgia siva dall'introducziun d'ena nova partiziun administrativa digl imperi roman antras Diocletian (imperatour 284–305 s.Cr.). Igl perscrutader dr. A. Schorta: «Etymologic totga igl nom an mintga cass tar igl ancunaschaint nom da stirpa SEQUANI⁶.

Chellas tesas cattan igl cumplagn cunsentimaint da dr. Alexi Decurtins, successour da dr. Andrea Schorta scu redacter digl DRG, schi el dei: «Cugl nom 'Suagnign' nignsa da saveir tgi chel post è burmaintg ensatge scu en «umblei europeic». La carta digl continent d'avant u digl

taimp digls Romans mossa, tgi la Gallia (la Frantscha e la Elvezia) furmavan ena unitad, tgi igls Romans numnavan la Maxima SEQUANORUM, igl intschess digls SEQUANS ... Da chels Sequans, en pievel keltic/gallic, u d'en tal nom da schlatta (etnic), vessan da derivar igls SUANETS, en pievel numno e nudo an inscripziuns e documaints digls Romans scu sesent an Rezia.»⁷

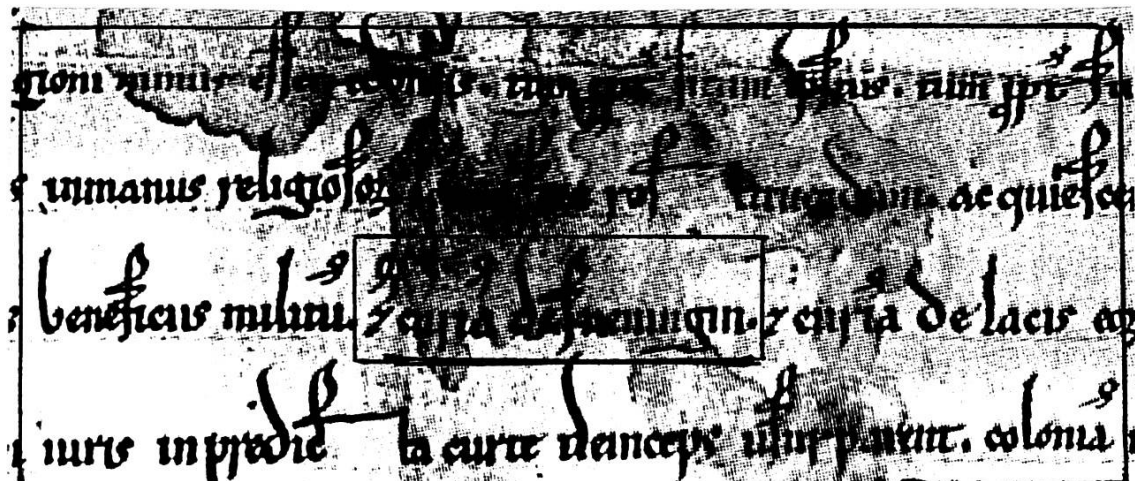
Suagnign, tenor igl pi vigl maletg stampo, pittour F. Gsell
(Tenor Codesch da Suagnign, p. 44)

Ena tot nova versiun per la derivanza effectiva digl nom SUAGNIGN survign chel cun igl metter an connex cun las minieras da fier preistoricas, uscheia tenor versiun da dr. René Wyss⁸. El dei: «Perfign igl nom da vischnanca 'Suagnign' para da catter ena declaraziun no digl nom SUBTUS (sot, giusot) e VENA (avagna), an senn d'ena «avagna da fier da cò anse», mussond cotras ve sen tgavas da metal gio da taimp antic. E propa, – cun trer p.ex. davent digl Patnal preistoric – pacs tschients meters davains Suagnign – ena lengia se tigl Rudnal e vers la pizza, ins catta sen ca. 2100 m otezza propa igl nom(A)VAGNAS. E mianc gliunsch da lò, an direcziun nord, aint igl ferm spundeiv igl nom local ROSNAS, tgi pò bagn fitg tgunsch derivar dallas rosneas fatgas tar la tschertga da crap mineral.

Ed ensatge pi bass e pi anor, ma oramai er aint igl proxim conturn, dattan cattadas da tgavas e relicts da metal a Caschigns paretga per l'explotaziun da tal.⁹

Tge nom è igl pi autentic?

D'ampruar da sclareir chegl è igl intent central da chesta lavour. Tenor las cunaschientschas momentanas vign Suagnign numno per l'amprem'eda pir 1154 scu «etiam curiam de SUENINGIN»¹⁰. Ed oramai so igl pi grond cumegn da Surses mianc blagar dad esser numno gio ainten igl renomo urbar caroling da ca. 840, scu chegl è igl cass perfign tar ena rotscha dallas pi pitschnas vischnancas.

Ainten igl documaint da uestg Adalgot vainsa l'amprema menziun da Suagnign, 1154: «curiam de Sueningin et curiam de Lacis» (ena curt da Suagnign ed ena curt da Latsch)

Ed oss sa trattigl da mussar se, tgi igl veir nom da chest li da gio grond renom vess pitost dad esser SUAGNIGN e betg SAVOGNIN! E tgi gl'è naturalmaintg prest nuntgapibel, scu tg'ins ò ansomma ensacuras savia neir tar igl terribel nom tudestg «Schweiningen»! Ena tscherta tgapientscha persiva para perfign noss profilo linguist dr. Alexi Decurtins da demussar, schond: «Alla vigliadetna digl nom Patnal corresponda an tscherta maniera er la denominaziun digl li Suagnign, per tudestg Schweiningen. Chesta varianta tudestga varo bagn igl turissem – tgi ò antschet mecta bod a Suagnign an moda mievla – puspe fatg svaneir, siond ella cunter igl bung gost. Ella cunvagniva smala pac cun igls intents dalla reclama e dalla igiena. Chegl è ansasez curious, pertge ena

autoritad, igl istoriograf G. C. Muoth, pretenda ensanouas, tgi igl nom «Schwainingen» vess dad esser igl term oriund e gist». (Uscheia Muoth ainten: «Oberhalbstein. Julieroute Tiefencastel-Engadin, ca. 1900¹¹.)

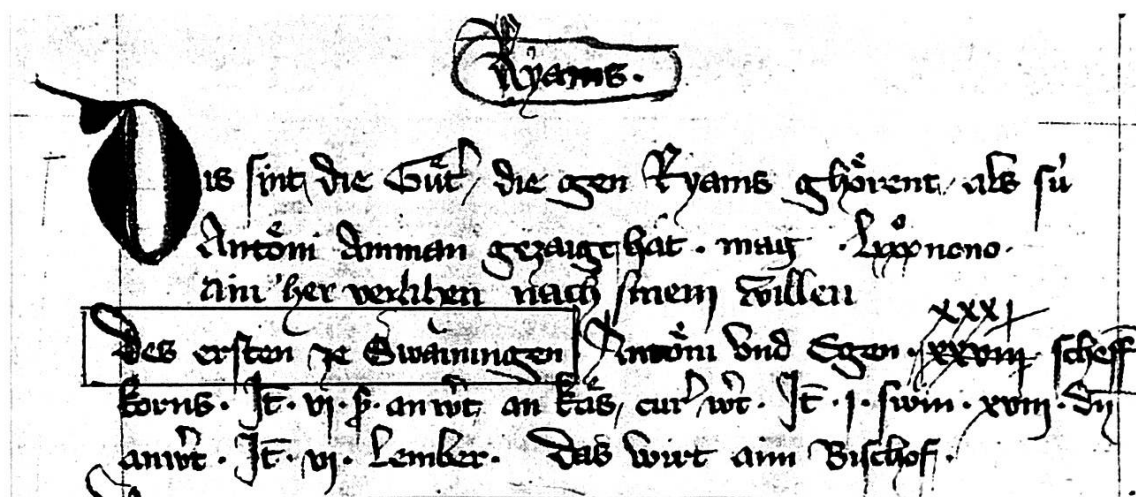
Anno incarnationis dñi millesimo centesimo quinquagesimo. iiii. indit. lione secunda. anno regni friderici secundo.

La davosa lengia dalla brev digl uestg Adalgot cun indicaziun digl datum, e perfign inditgia igl onn tgi rigiva (imperatour) Fadri II.

Ena tscherta tgapientscha ins pò piglveir avoir, antupond propa ena pulita rotscha furmas medievalas scu «Swei-, Svei-, Swai-ningen» ni er «Swai-nigen».¹²

E risguardond documaints d'en antier tschentaner pi tard, ins pudess propa neir tar la persvasiun, tgi tar ches nom tudestgea i sa tratta d'ena denominaziun ferm etableida e da viglia tradiziun. Chegl mossa p.ex. er lezza brev da feod dada digl tgapetelatedral a Jacobus de Stürffis 1375¹³. Igl text:

«In super quartam partem omnium decimarum in SWAININGEN.»
(duple la 4. part da tottas dieschmas a Suagnign)

Exaimpel an divers gros:

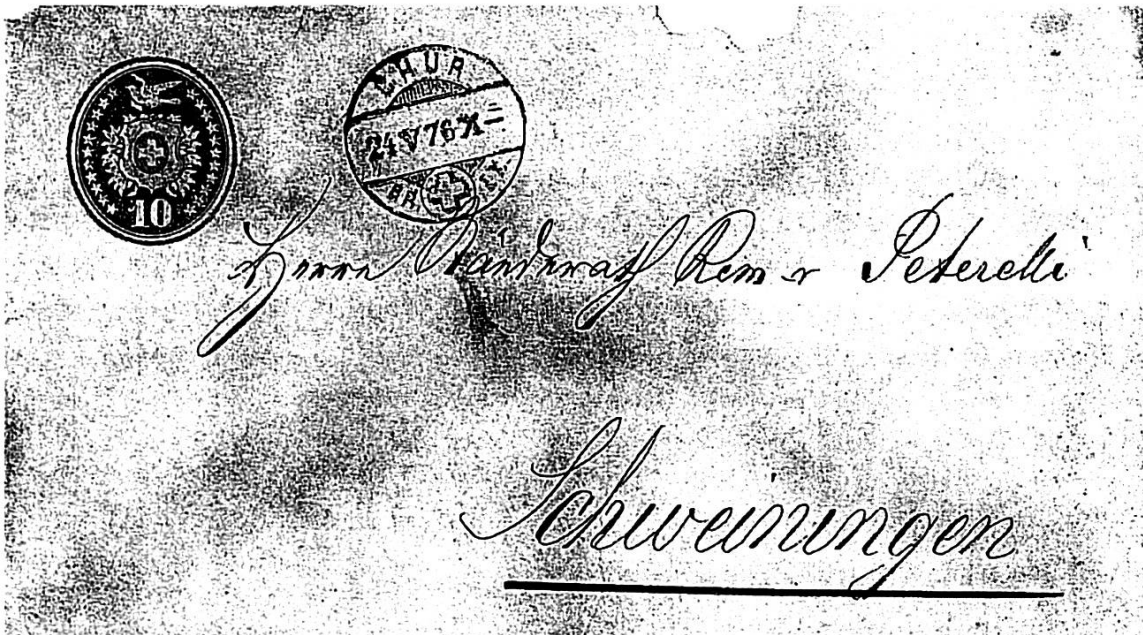
Mianc 200 onns siva dall'amprema menziun an lategn (1154)
èn igls documaints gio an tudestg. Ed er igl nom è 1389 losiva:
«des ersten ze Swainingen» Documaint er per la bellezza scritgeira gotica.
Or digl urbari D, register dallas dieschmas debitadas agl uestgia.
(Tenor Codesch da Suagnign, p. 37)

Sutsigneida vign chesta supposiziun, tottaveia pussebla, er antras en'otra pardetga da circa igl madem taimp. Igl Nobel da Canova (Dumgliastga) on survagnia digl uestg scu feod:

«Pratum sub Salug, in SWAININGEN et Tintzen.»
(En pro sot Salouf, a Suagnign e Tinizong)

Digl reminent e scu argumaint per pi tard: Mossan betg tant igls noms «Stürffis, Tintzen», scu mademaintg «Swainingen» la clera tendenza digl taimp: da tudestger igls noms?

Scu chest sgarschevel «Schweiningen» ò domino la nomenclatura perfign durant igl tschentaner passo, glez documentescha tant igl ominous project per ena «Ferrovia delle Alpi pel Monte Settimo» da 1861 (igl amprem project tal), fatg a Milang, scu er igl inserat «Climatischer Curort Schweiningen, Hôtel & Pension Piz Michel», 1874, ainten la gasetta «Der Freie Rätier», – pero anc en munt pi stagn igl bol postal digl li anturn igls 1880!¹⁴

Anfigen 1884 – sainza dubi siva dall'introducziun digl regal postal 1850 – sa numnava igl cumegn ufficialmaintg Schweiningen. Scu tgi la «cunsienztga rumantscha» durmiva anc stagn e bagn mossa igl fatg, tgi er lour «Ständerath Remigius v. Peterelli» ò scu para betg postulo en nom rumantsch.

Tgi so, schi nous vagn cò forsa en ulteriour mussamaint per igl trest factum, scu nous Rumantschs vagn gio bod ans santia «da sagonda calità» ans confruntond cun igl ester e dominont tudestg, dominont, percheigl tgi el «cumandava» igl intensiv traffic da mercanzeia sen la veia imperiala, – e tgi nossa populaziun – igls vitturigns – eran angal servitours, – mussamaint er per igl trest fatg, tg'ins leva an tot e dapartot «sarveir» agls esters, e cheigl perfign cun surpiglier igls noms tudestgs per nossas vischnancas. Cheigl ò er gia pi tard scu effect, tg'ins ò sa referia – mianc sainza enpo raschung – sen furmas istoricas «fitg viglias», scu p.ex. gist chest «Swainingen» da 1375!

Ma ossa stuainsa propa neir cun igl canung grond e constatar cler e net: La malancligientscha e confusiun perveia da chest nom ò piglia ena veia fallada gist angal percheigl tg'ins ò

ligia igl rumantsch an tudestg!

Bagn damais: zont ans basond sen las dus pi viglias furmas, igl SUEiningin da 1154 e SUAnneng da 1156 lessan's pretender sainza neir cotschen:

Er chest «Swainingen» niva uriundamaintg ligia e pronunztgia SUA(i)NIGN(en), ed an madema veisa er igl SUAnneNG = Suagnegn!

La causa principala per la confusiun è franc da tschartger tar igl fatg, tgi alloura – ed anc bler, bler pi tard – mintgign scriveva «tenor sia atgna ureglia», cuncheigl tgi dava ansomma nignas scripziuns normadas.¹⁵ En exaimpel scu illustraziun dalla «cacofonia linguistic/ortografica:

Bref d'ils Artegels schantos Dilg Cumeing da Mon, igl Onn 1795:

Ilg honnoreval Cumeng da Mon, dannour ilg lour solito demanari, hon sarimno ansembl ainten la Tgeasa della Prafenda, é lô tignia Cumeng, e lo daschperas era cato per zund bissigneval da renubar la brev vigla d'ilg Cumeng ...¹⁶

Ossa, per tg'ins survigna ena migldra survista dalla rotschada argumaints tgi dat en favour da nossa preteisa, lessan's igl ampren resumar els curtamaintg, e pir siva antrar ainten igls detagls:

- a) Tar la pronunztga (da Suagnign – Swaining) son las silbas «sva-, svo-, sve-» tunar prest exact scu «sua-, suo-, sue-», e naturalmaintg perfign schi gl'è scretg cun igl -w- tudestg.
- b) Igls Romans, digls quals nous vagn surpiglia la scritgeira lategna – tgi ò domino 2000 onns en Europa – scrivevan gio -V- per -U-.
- c) Ainten tot chegl tgi è nia scretg an surmiran tranter 1600 e 1900 igl è permanent nia sbarato -u- cun -v-.
- d) Er l'applicaziun digl -w- per -v- è stada ena zont arbitraria e sainza nigra regla, e chest bustab tudestg/gotic è er nia duvro fitg frequent ainten screivers rumantschs. La gio numnada Crestomazia, ena collecziun da documaints vigls, furnescha ena muniun exaimpels persiva!
- e) Igl nom SUAGNIGN seia da metter an connex cun SUANINU, e damais cun chel dalla stirpa retica digls SUANETS, ed el è cotras perfign pre-roman. Chegl vot deir, tgi la furma SUAgnign è aglmanc bung 1000 onns pi viglia tgi totts igls noms tudestgs!

Scu pogl esser nia tar en SWAIN- e SCHWEIN-?

Lagn insister immediat sen ena constataziun fundamentala: chesta davosa furma SCHWEININGEN croda ansomma dalunga or da totta consideraziun per mussamaint per ena scripziun representativa. Ella ò sia derivanza gist angal tar «ena moda» – zont da nous Rumantschs – da pronunztgier las presilbas cun igls consonants «sb-, sc-, sd-,» anfignen ve tar «sve-» cler ed ancligiantevel scu SCH! Exaimpel igl pi tipic: Svizra.

E cun damais er esser «ena moda» da screiver -u- per -v-, w- e vice-versa, on tscherts interpreto chegl cun screiver tenor la pronunztga orala: SVA-, chegl tgi ò sainz'oter perfign pudia manar tar ena pronunztga SCHWA-!

Climatischer Curort Schweiningen. Hôtel & Pension Pitz Michel.

Tgapibel, tgi er igl representativ hotel digl li ò 1874 duvro igl nom uffical per sia reclama ainten la gasetta Der Freie Rätier.

E pir chesta finiziun tipic germana «-ingen» vo sainza dubi angal anavos sen influenza estra antras igl transit intensiv sen la ruta schi impurtanta Germania – Septimer – Italgia, tgi passava cò. Tants passants – surtot commersants da glianga tudestga – pudevan p.ex. avoir fadeia da pronunztgier en –ign final¹⁷, – ma er cun exister an regiuns germanas tants lis cun noms sen la finiziun –ingen, ègl per franc sto en dètg pitschen pass per infiltrar planget chesta furma er per SuaGNIGN e la far quasi «ufficiala» per igls Tudestgs! Chegl tant duple, siond burmaintg adegna tals da glianga tudestga, chels tgi on scretg igls amprens, ed uscheia igls pi vigls documaints.¹⁸ Igl exaimpel d’imitaziun per «Swainingen» pon bagntgusch avoir do lis dalla Germania scu Schwenningen, Singen, Tuttlingen, anfign veagiu tigl hollandes S-cheveningen!¹⁹ Uscheia cumpara sot Oberhalbstein er *Schweiningen* scu furma ufficiala ainten igl Allgem. Helvet. od. Schweizerisches Lexikon von H.J. Leu, 1758, pero cun *Suvegnin* an parantesa.

Igl sbarat tranter pronunztga e scripziun

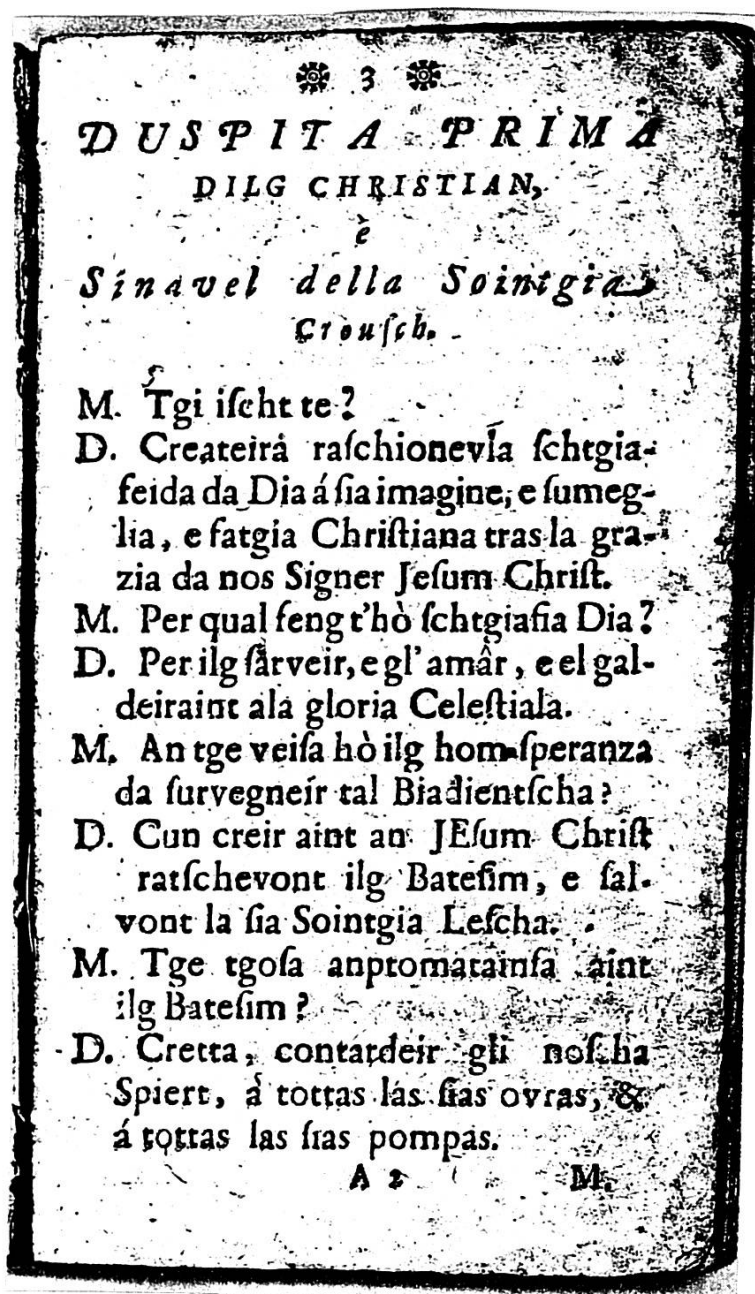
Tgi nosa glianga sa metta savens an contradiziun cun «las furmas ufficialas dalla scripziun» – damais l’ortografia ufficiala –, glez è gio nia ventilo. I seia fatg andamaint nosa moda da pronunztgier «schbuar» e «schtragler», «schpitgier» e «reschpectar», anstagl scu tg’igl scrivagn: sbuar, stragler, spitgier, respectar!

E cun chesta constataziun lessan’s puspe turnar tar igls puncts stos ennumerous cun a-e, antrond ossa an detagls.

a) Da curt vaia santia a deir egn da Sotses: «Gieu seun fearm perschuadi da quigl, a nin am peglia quella perschuasieun!» Ma chegl tg’ins vesa scretg ufficialmaintg, glez è loancunter adegna: persvadia e persvasiun.

Gio chest simpel exaimpel mossa, quant manivel l’egna dad l’otra tgi ella stat, la pronunztga da -sua- per -sua- e viceversa. E schi nous vagn cò da far cun ena silba aintamez igl pled, schi vala chegl gist schi bagn per tottas presilbas, uscheia «sua-, svo-, sve-, svi-». Ed oss: ramplazzagn angal mintgamai igl -v- antras en -u- e pronunztgagn svelto igl pled – scu tg’ins fò tigl discorrer, mittond igl stagn accent sen la silba finala digl pled, – e gio savainsa strusch disfrantzger exact, schi tunga propa precis «sua-, svo-, sve-, svi-», ni pitost «sua-, suo-, sue-, sui-»!

Applitgond chegl damais tar igl noss nom SUAnneng da 1156 ins smarvegla absolut betg, tgi zont chels tgi on scretg igl nom – piglple tals da glianga tudestga – on interpreto chel sung indigen SUA- scu SWA- ed igl scretg losiva!

Er las dutregnas da ca. 1750 ans furneschan avonda exaimpels, scu tgi zont igls esters – cò igls caputschigns – scrivevan ferm «tenor l'ureglia»: ischt, schtgiafia, sointgia, etc.

Anc divers tschentanners pi tard on «scrivants ufficials» – e chegl tals da u digl conturn da Suagnign! – gia mecta fadeia da disfraztger exact chellas silbas. Uscheia ligiainsa ainten la

Cunvagnianscha dayard igl pajer igl debett della baselgia, digl onn 1756:

«Igl onoreuals Vashins da Conter – renouar la baselga – igls uaschigns – la prauenda, etc.»²⁰

Dantant scu a Cunter ins ò scretg «davard», dovra en oter scrivant ca. 50 onns pi tard trasatras «dauart», ma p.ex. er: la lodeula Terra da surses – per ueia da Plets – auant ae Mareia, e.o.p., dantant scu en oter – tgi ò translato igl madem text, ma tgunsch en taimpet siva, applitgescha adegna «dayard» e «la ludefla Teara – per veja da plets – avant ave Maria, etc.»²¹

Tant damais per mussar se, scu tg'ins ò anc no a no tratto an «moda tot alla salvatga» la scripziun d'en sung, tgi vign oramai «santia» digls egnscu -v-, dad oters scu -u-. Ed uscheia ògl bagntgunsch gio pudia esser avant 850 onns pertutgond SUAgnign, scretg dad oters tenor lour ureglia SWAgnign.

- b) Ena confusiun supplementara ans on igls Romans mastgea aint, e las consequenzas s'on fatg valeir anfignen no la mesadad digl tschentanner passo.

Da chels Romans – tgi on domino nossa Rezia davent digls 15 a.Cr. antochen ca. igl onn 500 – vainsa survagnia regalo la bela scritgeira lategna.²² Ed i savess tot esser igl cass, tgi gio els èn en tant la cuolpa d'ena tscherta confusiun pertutgond igl SUAgnign!

Curtamaintg vainsa gio inditgia igl muteiv: perche gl tgi els scrivevan – aglmanc d'ena tscherta perioda – en -V- per igl -U-. Gist angal dus exaimpels: Sen monumaints an onour digl grond imperatour, ma er gravo ainten muneidas romanas cattadas, ins pò liger sies nom scretg AVGVSTVS Pontifex MAXIMVS. Ed ainten ena catacomba stattan l'egn dasper l'oter igls noms digls dus principals apostels: PETRVS et PAVLVS, – dapartot damais duvro -V- per -U-.

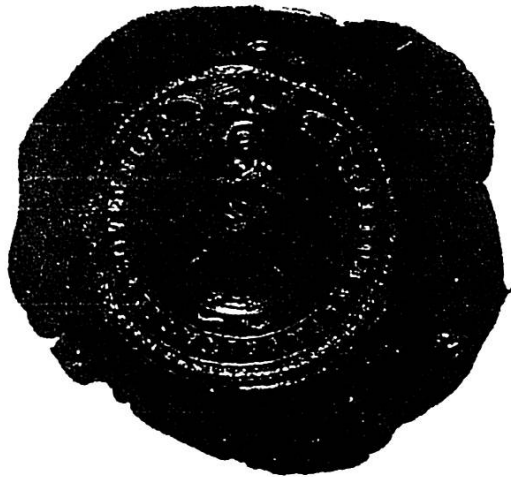
Ed è chegl forsa schizont davanto «usit e tradiziun» tar igl lungatg dalla baselgia, igl lategn? Ins pudess bod creir uscheia, ligiond igl verset sen igl artg digl chor dalla baselgia da s. Martegn a Suagnign, ovra digls caputschigns e dato da ca. 1650, noua tgi gl'è trasatras scretg chel -V- per igl -U-.

Ma tgi chels dus segns nivan applitgias tot a bagnarmanager e propa sainza regla existenta, ans mossa en exaimpel anc bler pi vigl, noua

tgi vign gist duvro sanastro tots dus, pero an maioritad perfign igl -u- per -v-!²³:

«Vnum molendinum intra mura cuod dedit aduocatus Odalricus pro remedio anime sue soluentum III seruitia in unoquoque II oues sine pellibus et I m. de carnone et mensuram uini.»

Cò vign damena duvro en'eda -v- per -u- e tschintg gedas -u- per -v-!
c) Schi stagn tar chest problem ins pò constatar, tgi er ainten tot chegl tgi è nia scretg an surmiran da vart profana tranter 1600 e 1900 ins stò constatar ena veritabla confusiun ed inconsequenza ainten l'applicaziun da -u- per -v-. Igl exaimpel igl pi spectacular cattainsa ainten la baselgetta da Del. Lò ve dalla miraglia ò igl benefactour da chest sanctuari²⁴ sa laschea perpetnisar – siva d'aveir finantzgia l'angrondaneida dalla tgaplotta e l'ornar cun maletgs – cun l'inscripziun: «Caspar Frisch, capitani, maior et Landuott, 1638»²⁵

Sen veia vers igl nom dad oz ògl er do ena furma mez lategna e mez talianga:
Sovegnino, aglmanc sen en bol da cumegn digl 18/19avel tschentaner.
(Tenor Codesch da Suagnign, p. 45)

E digl «signor Lantucho» e «Landuocht» screiva er igl caputschign P. Marco da Bione, plevant da Riom, ainten igl urbar digls bagns dalla baselgia da lò.²⁶ Ma tiers chel numno ans furnescha igl pader gist ena muniun exaimpels per igl sbarat tranter -u- e -v-, zont tar la nova fixaziun dallas singulas hipotecas digls parochians, noua tgi surtot tar noms e tipicas expressiuns purilas el mesda bravamaintg

cun igl taliang. Cò ligiainsa p.ex.: «alcuni doueyano» (tscherts duevan, – *damais en'eda -u-* per *-v-*, l'otra pero *-v-* scu *-v-*!, «un Chamual» (en tganval), «ent dauenz» (aint davains), «sot la Clauadira» (clavadeira) etc. Igl madem sbarat fò el er tar noms da persungas e lis: Jouannes Colet, Souegni (Sovegnign). Gouan (Giovan-ni).

Oss, ins pò sa dumandar, schi tot chel – apparent – sbarbogel savess betg esser la consequenza d'en fatg istoric, e chegl an chest senn, tgi ena pronunzta da *-u-* per *-v-* ò de facto existia d'en taimp? Sen chest partratg ins reiva, cun avoir santia a Suagnign d'en om pi vigl a deir:

«Gl'è nia noagiu ena boua»

E tgi chegl para betg dad esser angal en singul cass, glez cattainsa compruvo antras ena pardetga «or digl peivel», igl famous chintader da praulas barba Plasch da Tinizong,²⁷ noua tgi el dei ainten la praula da «Renold, la marveglia»:

«Navot proua (prova) da fugicr!» (p. 11)

«Sch'el stebgia mengia bler, u sch'el doua (dovra) mengia bler raps?» (p. 12)

«Ma nign na saptga nouas (novas) d'ella.» (p. 14)

Cò dovrigl franc nigns ulteriours exaimpels per compruvar, tgi ena tala pronunzta da *-u-* per *-v-* n'ò betg angal existia, ma tgi ella exista perfign anc da noss taimp, schibagn scu singularitad fitg locala an Surses. Adumbatten vainsa tschartgea ena menziun surlonder tar la filologa surmirana dr. Mena Grisch.²⁸

- d) *Damais* i so er strousch neir mutivo igl SAVOgnin cun la preteisa, ins vegia gio anturn igls 1150 scretg SWAining(en), e chegl cun en cler *-w-*! I stat tant daple sen tgomma debla, cunche gl tgi cattagn gio 1156 la gist schi clera furma SUAnneng! Ve da chegl meidigl er navot, tg'ins ò scu para gio bod scumanzo ad exprimer igl sung *-sua-* cun *-swa-*, scu gio delucido cò avant. Chegl saro – per turnar a deir – bagn sto l'influenza digl tudestg pulit dominont causa digl intensiv traffic da commers no da Germania e tras Surses. Ma franc er perche gl tgi siva digl taimp medieval tardeiv igl tudestg ò ramplazzo igl lategn d'anfignen ossa scu lungatg per ainten documaints profans.²⁹ Gea, chella dominanza digl tudestg sa manifestescha perfign «ainten» nossas baselgias: Tot las lungas legendas sot igls maletgs murals da

Sturn (1647) ainten la baselgia da Mon èn scretgs an tudestg! E quants documaints an chel lungatg tot oter tgi indigen èn da cattar ainten noss archivs da vischnancas rumantschas!

Ins ògl er pronunztgia adegna SuaGNiGN?

Per sclareir da radagn igl problem «Suagnign» ins stò propa er anc sa dumandar, schi chel nom seia ansomma adegna nia pronunztgia cun igl -n- alla moda spagnola, numnadamaintg igl «-n- smardatgea»³⁰? Ni schi gl'è betg en svilup dalla pronunztga tgi ò planget fatg or da SuaNiN en SuaGNiGN?

Chel sa laschess pero segl pi bler mutivar tar igl ampren -GN-, usche tgi tutgess damais en SuaNign, e «moderniso» perfign SavoNiN. Chesta thesa sa resultescha or dallas numerosas scripziuns losiva:

1154	SueiNingin (cun accent segl 2. i)
1156	SuaNNeng
1209	SweiNing
1376	SwaiNing
1379	SchweiNing
1489	SwaNigen

Chellas furmas vignan pero adegna puspe interrottas antras igl -Ningen tudestgea!

Damais fissigl forsa – sa basond sen las scripziuns las pi viglias – schizont da pronunztgier oz tot oter, numnadamaintg SuaNiNG! Ormai cun igl noss schi tger sung surmiran, igl renumo «-n-velar»³¹

Chegl fiss tot bung e dretg, schi na sa resultess betg er an chel gro ena dètga confusiun, ed or da chella la dumonda:

Egl cun -ng- ansomma propa adegna sto managea en -ng-?

E cun en -gn- adegna managea en -gn-?

Pertge, tar tants documaints digls tschentaners passos, anfignen no tar igl preschaint, igl è nia sbarato malamaintg chels dus feghers! Uscheia tar igls gio en'ena numnos «Protocols digls process cunter streias, 1653», or digl quals i seian citos en pèr exaimpels: «itda Wi (-w-!) nagiadengnia» (eida ve Nagiadegna), «la beng meritada moart» (bagn meritada), «nus pudeing» (nous pudagn), «ün brüing» (en bregn), etc.³²

Ed anc 150 onns pi tard screiva «egn pulit sculo ed erudit», Ser Protonotari Giatgen Gallin:³³ «Las treis divinas persugnas», «El ving a reir»,

«nous vaing» etc. Loancunter pero er dètg savens tot correct tenor l'ortografia actuala: «Cristiangs, schlatagna, habitaziung», – ma gist dasperas er «igl Cristiagn, igl pardugn, la passiugn», ed uscheia anavant.

Pertge vessan's perchegl da far smarvegl, da cattar chest sanastrem da -ng- e -gn- er tar screivers digl simpel pievel? Uscheia scu exaimpel tar lez contract digl cumegn Salouf cun igl impresari Versell, 1828:³⁴ «l'extensiugn, la raschugn, las cundiziugns, la decisiugn», e.o.ple.

Ma per dar en exaimpel da Suagnign sez: 1803 screiva Nott Antona Spinatsch trasatras gio adegna «Savognin» ni «Sovagnin», – damais modernissim! – pero trasatras er «igl Grischugn, la raschugn, igl sablugn»³⁵

Laschan damais chels blers exaimpels da tottas diversas epocas betg neir tar la persvasiun, tgi adegna ins ò ligia er chel «-ning» e «-ningen», e perfign chest «-neng» da 1156 scu -IGN ed -EGN!

Ed oss igl resultat dall'antiera lunga storgia:

Recapituolo tot darogl strousch en dubi, tg'ins ò da tots taimps «gia l'intenziun» da numnar igl li Suagnign tenor sies veir nom, – cun excepziun naturalmaintg da lezza noscha disviaziun veagiu tar igl schi terribel «Schweiningen»! E giu da chesta persvasiun na so mianc lez -w- applitgia gist angal sot l'influenza digl tudestg ans rabagler, ed anc manc lez «-ingen»! Tot è d'attribueir sulettamaintg agl status anc primitiv segl camp ortografic/linguistic, chegl tgi ò impidia da dar agl «sung dalla bucca» er igl dretg maletg an bustabs. Ma tgi mianc igls noss alfabets moderns èn bungs da satisfar a chesta preteisa, glez mossa bagn igl fatg tg'ins ò stuia stgaffeir ena schinumnada «scritgeira fonetica»!

Suagnign ni Savognin?

Considerond damais tots igls aspects enumeros cò, ins pò franc cun bunga raschung star tar la preteisa: Nunditgond tottas divergenzas e diversas scripziuns da divers taimps tar igl nom an dumonda, sa cloma la furma la pi originala e veira

S U A G N I G N

E per metter anc en'eda la peisa sen igls puncts impurtants: igl SUA-catta gio sia mutivaziun principala tar la derivanza no digl nom retic SUANETES. E perfign chel SWAI-, SWEI- e SCHWEI- pò neir interpreto or dalla scripziun medievals da -W- per -U-. Mademamaintg èn

igl -ENG ed -ING final igl resultat d'ena scripziun fallada, v.d. d'en sbarat cun igl -GN.

Tenor igls scientists e linguists dr. A. Schorta e dr. A. Decurtins³⁶ è igl «Savognin» ena simpla italianisaziun, e damais gist schi pac istoric scu igl «Schweiningen».

Ma ossa, tadlagn gist anc, tge tg'el dei surlonder egn tgi è «100 per 100» da SUAGNIGN, numnadamaintg insp. da scola Rudi Netzer³⁷

«Suagnign ni Savognin? Gio am tschainta la dumonda: Stuess ins betg preferair «Suagnign» anpe dalla varianta estra «Savognin»?

Fiss «Suagnign» betg adatto migler alla glianga rumantscha e correpondess tot oter harmonic agl rumantsch, tgi chel frar «Savognin»? SUAGNIGN am stat pi a cor, desda ainten me regurdientschas, am totga a fons. «Mies Suagnign», ni «Mies destign è Suagnign» monta per me daple tgi «Mein Savognin» u «Mein Ziel ist Savognin». «Savognin» è ena bun'idea, SUAGNIGN loancunter «en ideal», en «confessar la si'amour!»

Annotaziuns

- ¹ A. SCHORTA: *Rätisches Namenbuch*, ediz. Romanica Helvetica tom 2, p. 829)
- ² Sumigliantas italianisaziuns ògl do anc tantas otras, zont siva dall'antschatta da «l'èra turistica» 1850, surtot an Nagiadegna, uscheia p.ex. Celerina, Pontresina, anpe da Schlarigna, Puntraschigna, etc.
- ³ HOLDER: *Altcelt. Sprachschatz II*, p. 1679.
- ⁴ WARTMANN: *Urkundenbuch der Abtei St. Gallen*, I, 170.
- ⁵ *Romanica Helvetica* 20, 123.
- ⁶ A. SCHORTA: *Rät. Namenbuch IV*, 829.
- ⁷ A. DECURTINS: *Ena scurreida cultur-istorica tras igls noms locals da Suagnign e conturns*, Igl Noss Sulom 1987.
- ⁸ R. WYSS: *Prähistorische Kupfererzgewinnung in den Schweizer Alpen*, Zeitschrift für Schweiz. Archaeologie und Kunstgeschichte 50, 1993, 204ss.
- ⁹ B. PLAZ: *Scuvertas e colonisaziuns preistoricas an Surmeir*, Igl Noss Sulom 1946, 67.
- ¹⁰ Documaint da 1154, tenor igl qual uestg Adalgot regala – ansemen cun oter – la curt Sueningin agls fraters da s. Leza a Coira. Cf. Codesch da Suagnign, p. 30. Damais sbaglia dr. A. Schorta, schi el inditgescha per 1154 «curias de Swainingen» an Rät. Namenbuch IV, 829.
- ¹¹ cf. anot. 7.
- ¹² Uscheia 1208 Sweinig ainten ena brev da papa Innocenz e 1282 Swainigin ainten egn digl uestg Bertold II.

- 13 Jacobus de Stürffis, egn digls davos schinumnos Nobels da Stierva, documentos igl antier 14avel tschentaner anfignen veadaint per igls 1400. Els eran igl amprem vasals digls barungs da Vaz, siva digl uestg.
- 14 Tots exaimpels or digl «Codesch da Savognin», p. 110, 117, 121.
- 15 Scripziun totalmaintg arbitraria er tar igl tudestg, betg angal tigl rumantsch, digl qual i vign pretendia anc anturn igls 1550 «tg'ins saptga betg screiver chel lungatg».
- 16 Crestomazia X, p. 191.
- 17 cf. las furmas Suanneng da 1156 e Sueiningin da 1154.
- 18 Tge oter pudess schiglio bagn esser igl muteiv, pertge tg'ins ò gio schi bod tudestgea prest tots igls noms da lis rumantschs, – Brienz, Lenz, Obervaz, Tiefencasten etc.?
- 19 A. DECURTINS: «*La furma tudestga SWAININGEN è navot oter tgi ena varianta digl nom SUANNENG (1156) respectiv SUAGNIGN an bucca tudestga... Pir an sagonda lengia è chel nom SWAININGEN da cumparagler cun igls noms tudestgs sen -ingen.*» cf. A. DECURTINS: *Ena scurreida cultur-istorica tras igls noms locals da Suagnign e conturns*, Igl Noss Sulom 1987.
- 20 cf. Crestomazia X, p. 133.
- 21 cf. Crestomazia X, p. 135.
- 22 La scritgeira lategna ò alloura sa masdo ferm cun elements da chella digls Gots – en pievel emigro no dalla Scandinavia via Russia digl sid anfign Germania e Roma. Igl uestg got Wulfila ò ca. 350 translato la bibla or digl grec e stgaffia en'atgna scritgeira, tgi ò influenzo la cultura an Europa.
- 23 Necrologium Curiensae, Codex C b; urbar digl tgapetelatedral; Ulrich X, cont da Bregenz e guia-protectour dallaatedrala, regala a chella «per igl saleit da sia olma» en mulegn a Coira.
- 24 La detga rachinta, tgi tgalvalgiond sen far notg da Casti cunter tgesa a Riom, igl «landvogt» Tgasper Frisch seia aint igl spessom da Ses nia attatgea da rubaders. E sa santond an prievele da mort vegia el fatg igl vut, tgi el lascha biagier ena tgaplotta, schi el vigna da mitscheir.
- 25 cf. G. P. THÖNI: *Tgasper Frisch, igl erox da Ses*, Igl Noss Sulom 1989, p. 121ss.
- 26 Urbarium Ecclesiae Parochialis S. Laurentij Martyris ac Parochiae Reamensis, 1697.
- 27 LEZA, UFFER: *Las istorgias da barba Plasch calger*, OSL nr. 659.
- 28 MENA GRISCH: *Die Mundart von Surmeir*, Romanica Helvetica 12, 1939.
- 29 cf. anot. 23. Scu exaimpel per igl tudestg: igl contract tranter Salouf e Stierva/Mot da 1539, curtgi la pleiv da s.M.Madlagna ò sa separo da chella da s.Giera, tar la quala ella veva appartignia durant tschentaners.
Igl madem è perfign igl cass tar igl «Rodel der Kirchen Santa M.Magdalena zue Stürffis des Anno 1614 dem 27 Tag Januarj», noua tgi en indigen rumantsch ò tschanto se igl documaint, signond chel alla fegn: «Ich Benedicht Bossen (Bossi) habss geschriben durch bitt von dise gantze nach Purschaft zu Stürffis».
- 30 Expressiun introducida tenor Mena Grisch/Ser Giatgen Battaglia, igls compiladers dallas Normas ortograficas per Surmeir, 1939, p. 31.

- 31 Sur da chel mademamaintg ainten Grisch/Battaglia, Normas ortograficas per igl rumantsch da Surmeir, p. 31/32.
- 32 Crestomazia X, *Da chegl tgi streias on confesso*, 1s.
- 33 Crestomazia X, GION GIATGEN GALLIN: *Priedis*, p. 281–354.
- 34 Crestomazia X, *Accord*, p. 363.
- 35 Crestomazia X, p. 195.
- 36 cf. anotaziuns 1 e 6.
- 37 «*Savognin und seine Sprache*» an: Codesch da Savognin, p. 283.

